

**KANSALAINEN
KEKKONEN**

SUURI SUUNNITELMA | WSOY

G.F. SANDER

KANSALAINEN KEKKONEN

SUURI SUUNNITELMA

G.F. SANDER

SUOMENTANEET

Heidi Tihveräinen ja Lauri Sallamo

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

WSOY:n kirjallisuussäätiö on tukenut tämän kirjan kirjoittamista.

Suomennettu englanninkielisestä käsikirjoituksesta
Citizen Kekkonen. The Great Plan
Suomentaneet Heidi Tihveräinen ja Lauri Sallamo

© GORDON F. SANDER JA WSOY 2021

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

ISBN 978-951-40019-7

PAINETTU EU:SSA

*To Ami Hasan and Christian Moustgaard,
who were present at the creation.*

Sisällys

Alkusanat	9
Esinäytös: Tehtävä Kekkonen	16
Myrskysää	25
Tyly muistutus	58
Pommi putoaa	100
Terävä mies	131
Skylla ja Kharybdis	158
77 kiloa	177
Ikimuistettavat juhlat	194
Gordionin solmu	217
Sillanrakentaja	239
Myrsky nousee	258
Tapiolan vainiolla	273
Kaksi päivää Washingtonissa	288
Suuri parantaja	340
Postimies soittaa aina kahdesti	357
Pää kylmänä eteenpäin	377
Nootin varjossa	395
Tehtävä	411
Hyvät häviäjät	432
Jälkipuinti	446
Välisoitto	463
Jälkinäytös: Mäntyniemessä	477
Kiitokset	480
Urho Kekkonen aikajana	483
Lähdeviitteet	488
Lähteet ja kirjallisuus	498
Hakemisto	501

ALKUSANAT

... Koska hän oli mies.

– OHJAAJA AKI KAURISMÄKI HAASTATTELUSSA VUONNA 1990,
KUN KIRJAILIJA KYSYI, MIKSI KAIKISSA KAURISMÄEN ELOKU-
VISSA ON VALOKUVA URHO KEKKOSESTA

Useimmat suomalaiset ovat yhtä mieltä siitä, että tasavallan historian kaksi kenties tärkeintä henkilöä ovat C. G. E. Mannerheim ja Urho Kekkonen, Suomen kuudes ja kahdeksas presidentti.

Vielä 70 vuotta kuolemansa jälkeen Suomen pelastajaksikin kutsutulla sodanaikaisella ylipäälliköllä on jokseenkin horjumaton asema niin tasavallan aikakirjoissa kuin maanmiestensä sydämässäkin, ja merkkinä siitä Helsingin pääkadun varrella seisoo ylväänä Mannerheimin ratsastajapatsas.

Vaikka Kekkonen vaikuttikin kotimaansa elämään Mannerheimia kauemmin, hänen asemansa historiankirjoissa on horjuvampi ja maineensa ristiriitaisempi kuin edeltäjällään.

Toki Kekkosellakin on muistomerkkinsä, joka sijaitsee Töölössä Finlandia-talon vieressä. Jos monumentilla kuitenkin on jokin viesti välitettävänä, se on epäselvempi ja monitulkintaisempi, aivan kuten UKK:n perintökin. Useimmat suomalaiset ymmärtävät, minkä puolesta Mannerheim taisteli. Mutta entä Kekkonen?*

Sitä on vaikeampi selittää. Tämän kirjan ja sen kirjoittamiseen vaa-
ditun kahdeksan vuotta kestäneen matkan tarkoituksena on valottaa
tuota kimuranttia ja edelleen mielipiteitä jakavaa perintöä sekä miestä
ja legenda, jotka sen loivat.

* Muualla Suomessa on myös UKK:n näköispatsaita.

Kuinka tämä urani pisin matka oikein sai alkunsa?

Varmaan voisi sanoa, että se alkoi vuonna 1977, kun tein ensimmäisen tiedonkeruumatkeni Suomeen. Tuolloin 75-vuotias presidentti oli toiminut virassaan jo yli 20 vuotta – kauemmin kuin kukaan ennen häntä – ja lähestyi kolmannen kautensa loppua, jonka jälkeen hänen uskottiin jäävän eläkkeelle. Hänestä oli tullut suomalaisuuden kiinne-kohta ja suoranainen elävä muistomerkki.

Kekkoselle ei vielä silloin ollut pystytetty muistomerkkejä, joskin kaljuuntuvan, silmälasipäisen presidentin kuva oli painettu 500 markan seteliin. Minulla ei kylläkään ollut kovin montaa sellaista – 500 markkaa oli tuolloin arvoltaan noin 300 euroa. Mutta muistan kyllä setelin. Tuntui oudolta, että demokraattisen valtion rahaan oli painettu silloisen valtionpäämiehen kasvot. Tiesin, että tätä harrastettiin Isossa-Britanniassa, mutta siellä hallitsikin kuningatar.

Sen minä muistan. Oliko Kekkonen Suomen kuningas? Ei nyt ihan, mutta hänellä oli selvästi paljon vaikutusvaltaa! Samana kesänä kirjoitin myös ensimmäisen kansainvälisen jymyjuttuni, kun kaksi mukamas aseistettua miestä kaappasi Aeroflotin suihkukoneen ja 85 matkustajaa yrittäessään epätoivoisesti paeta Neuvostoliitosta Helsinkiin. Suomen poliisi vangitsi aseettomiksi osoittautuneet kaapparit ja palautti nämä ripeästi kotimaahansa. Koska Kekkonen oli jo pitkään ylpeillyt ystävällisillä suhteillaan Kremliin, arvelin, että hänellä voisi olla jotakin tekemistä asian kanssa.

Niin hänellä tietysti olikin.

Oli miten oli, jos aikeena oli ymmärtää sodanjälkeistä Suomea – ja varsinkin sen erityissuhdetta Neuvostoliittoon – oli ymmärrettävä jotakin myös Urho Kaleva Kekkosesta ja siitä oikukkaasta tavasta, jolla hän piti Suomen valtiota ja kansaa otteessaan.

Neljäkymmentä vuotta, kaksi kirjaa ja lukematon määrä Suomea käsitteleviä artikkeleita myöhemmin löysin itseni kahlaamasta läpi Kekkonen kirjeenvaihtoa ja muuta jäämistöä *Citizen Kanen* innoittamana, UKK:n omaa »Rosebudia» etsien. Tuo vuoden 1940 klassikkoelokuva kertoo Charles Foster Kane -nimisen kuvitteellisen pohatan noususta ja tuhosta sekä toimittajasta, joka yrittää selvittää, mistä puusta miljonääri oikein on veistetty.

Kuten tällaiselta historiallis-elämäkerralliselta hankkeelta sopii odottaakin, opin sen aikana melkoisesti sekä Suomesta että sen kahdeksanesta presidentistä.

Yllätyin esimerkiksi siitä, miten köyhä maa Suomi oli vielä 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa, silloin kun Kekkonen nousi valtaan ensimmäisen kerran. UKK:n ensimmäisen ja kriittisen presidenttikauden näyttämönä toiminut Helsinki oli kolikko maalaiskaupunki verrattuna nykypäivän kukoistavaan kansainväliseen metropoliin.

Vuonna 1960 Suomessa oli yhteensä vain 150 000 autoa.

Se oli minulle yllätys.

Yllättävää oli myös se, miten paljon huomiota Suomi sai länsimaisilta tiedotusvälineiltä. Suomi ja sen ristiriitainen, neuvostomyönteinen presidentti olivat tuon ajan Yhdysvalloissa usein etusivun uutisia, varsinkin yöpakkasten ja noottikriisin aikana. Nuo kaksi kriisiä osuivat UKK:n ensimmäisen kauden alkuun ja loppuun, ja ne vaikuttivat myös Kekkonen ajan myöhempimpiin vuosiin.

Sekin oli jokseenkin yllättävää.

Syynä oli kuitenkin myös Suomen tärkeä sivurooli kylmän sodan aikana, kun maan pelättiin muuttuvan seuraavaksi Berliiniksi. Yhdysvalloissa eli huoli siitä, että Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen. Noottikriisin keskellä saman huolen jakoi myös moni suomalainen.

Tietenkin oli kovan linjan edustajia, jotka eivät olisi panneet hyökkäystä pahakseen. Heidän joukossaan oli Nikita Hruštšovin virkatovereita, jotka suhtautuivat Kekkoseen Hruštšovia epäluuloisemmin. Hyökkäystä ei onneksi tapahtunut. Osin kiitos kuuluu Kekkoselle, joka ratkaisi kriisin tekemällä dramaattisen (ellei suorastaan hengenvaarallisen) matkan Aeroflotin koneella Siperiaan kiivasluontoista neuvostojohtajaa tapaamaan. Hän sai kiitoksensa, mutta myös samalla mitalla länsimaiden halveksuntaa.

Oliko noottikriisi näytelmä, jonka Hruštšov esitti sulassa sovussa Kekkonen kanssa, kuten monet tai jopa useimmat suomalaiset tutkijat ovat väittäneet? Tuohon kysymykseen sain yllättävää sisäpiirintietoa, kun Hruštšovin läheisenä neuvonantajana toiminut, nyttemmin edesmennyt poika Sergei antoi minulle yksityisen haastattelun kotonaan Rhode Islandin Providencessa.

Kuten arvata saattaa, länsimaisten tiedotusvälineiden mielenkiinto Suomea kohtaan hupeni noottikriisin jälkeen, mutta ennen sitä ne seurasivat tasavaltaa tarkemmin kuin monia muita Euroopan maita.

Suuri kiinnostus yllätti minut, ja niin se yllätti Kekkonenkin. UKK:n ensimmäinen kausi huipentui vuoden 1961 Yhdysvaltain-vierailuun – jonka aikana noottikriisi puhkesi – ja erityisesti kaksipäiväiseen tapaamiseen presidentti John F. Kennedyn kanssa. Pian Kennedyn tavattuaan Kekkonen piti Washingtonin kansallisella lehdistöklubilla puheen, jossa kertoi hämmästyneensä siitä, miten kiinnostuneita Yhdysvalloissa oltiin hänen maastaan.

Kuten kirjan sivuilta selviää, syynä kiinnostukseen oli se, että Suomi oli tärkeä tekijä kylmässä sodassa. Ja niin oli Kekkonenkin.

Asiakirjoja tutkiessani kohtasin tietysti muitakin yllätyksiä ja järkytyksiä, mutta myös ilonaiheita.

Historioitsijasta on aina palkitsevaa, kun hänen aavistuksensa osoittautuu oikeaksi. Siksi ilahduin ja liikutuin, kun tutkin Kennedyn neuvonantajana toimineen ystäväni ja opettajani, historioitsija Arthur M. Schlesinger Juniorin, julkaisemattomia päiväkirjoja ja löysin pitkän selonteon JFK:n ja UKK:n maineikkaasta tapaamisesta, jossa Schlesinger itse oli paikalla – selonteon, joka vieläpä poikkosi Yhdysvaltain ulkoministeriön virallisesta pöytäkirjasta. Lisää vettä historiankirjoituksen myllyyn!

Yllätyin siitä, miten lapsellinen ja tökerö Kekkonen saattoi olla, varsinkin paineen alla. Miltei unohduksiin vaipuneen yöpakkaskriisin aikaan UKK teki päiväkirjaansa ihmeellisiä sepustuksia, jotka ovat kuin jonkin puolihullun keskenkasvuisen kynästä.

Silti hän onnistui lopulta säilyttämään tasapainonsa ja pitämään vielä Venäjä-kortinkin hyppysissään, vaikka hänen täytyi sitä varten rysäyttää kumoon poikansa appiukon, Karl-August Fagerholmin hallitus.

Se oli minulle järkytys.

Jos asioita toisaalta katseli Kekkonen näkökulmasta, oli yllättävää huomata, miten vaikeaa hänen oli päästä perille Moskovan-ystäviensä toiveista. Ahtaalle ajetun valtionpäämiehen oli usein arvuuteltava Kremlin tahtoa viesteistä, joita saapui Neuvostoliiton ulkoministeriöstä, Neuvostoliiton Helsingin-suurlähettiläältä ja Tehtaankadun lukuisilta KGB-agenteilta.

Oliko Suomen poliittisella näyttämöllä ketään muuta, joka olisi kyennyt tähän tasapainoiluun? Vaikea sanoa.

Tästä syystä Kekkonen pyrki tapaamaan Neuvostoliiton kuohah-televan johtajan niin usein kuin kykeni – jotta hän kuulisi totuuden suoraan Nikita-hurrikaanilta itseltään. Hruštšov osoitti myrskyisän luonteensa, kun hän kutsui itsensä UKK:n 60-vuotissyntymäpäiville Kansallisteatteriin ja nolasi suomalaisystävänsä käyttämällä juhlahetken lännen ryöpyttämiseen.

Ja silti nuo kaksi miestä päätyivät samana iltana Tamminiemeen kohottelemaan maljoja toistensa terveydeksi ja pitämään mekkalaa aamuviiteen asti. Melkoinen yllätys.

Kun minä ja avustajani kävimme läpi Kekkonen valtaisaa kirjeenvaihtoa, sain yllättyä – ja liikuttua – myös siitä, miten antelias presidentti osasi olla.

Tuo muuten niin ylimielinen mies saattoi olla tavattoman avokä- tinen, kun lesket ja eläkeläiset kirjoittivat hänelle pyytääkseen apua. Toisinaan hän saattoi jopa lainata avunpyytäjille rahaa.

Opin ymmärtämään, miksi monet suomalaiset kunnioittivat Kek- kosta niin paljon, etenkin pääkaupungin ulkopuolella (Kekkonen ei itsekään pitänyt Helsingistä), ja kohottivat hänet miltei jonkinlaisen jumalolennon asemaan.

Oliko Kekkonen »mukava mies»? Ei minusta. Enkä usko, että hän sellaista mainetta kaipasikaan.

Mutta siitä ei ole epäilystäkään, etteikö Tamminiemen yksinäisyy- dessä viihtynyt herra olisi rakastanut kansaansa. Tai ainakin kansan käsitettä.

Tutkiessani lukuisia Kekkonen saamia kirjeitä sain kuitenkin huo- mata, etteivät kaikki suomalaiset pitäneet johtajastaan, vaan jopa inho- sivat häntä. Etenkin noottikriisin jälkeen monet presidentin äänestäjistä tunsivat, että hän oli pettänyt Suomen tekemällä pirullisen sopimuksen Hruštšovin kanssa.

Ja silti Kekkonen vastasi henkilökohtaisesti jokaiseen saamaansa kirjeeseen, myös niihin vihaisiin.

Tämä mies oli yllätyksiä täynnä.

Varsinkin kunnianhimoisilla kirjallisilla löytöretkillä käy toisinaan niin, että matkan aikana suunta muuttuu jonkin verran, kenties lopullinen määränpääkin.

Alkujaan tämän kirjan oli tarkoitus kattaa kaikki Kekkonen neljä presidenttikautta. Silloin teoksesta olisi kuitenkin tullut valtava, tietosanakirjamainen järkäle.

Sitä paitsi kävi nopeasti ilmi, että UKK:n dramaattisessa ensimmäisessä kaudessa oli jo kylliksi aihetta yhteen kirjaan. Se ulottui vuoden 1956 täpärästi voitetuista vaaleista aina ylivoimaiseen uudelleenvaalintaan ja Kekkonen vastaehdokkaan, huono-onnisen Olavi Hongan pikaiseen perääntymiseen, jota oli edeltänyt Kekkonen käänteentekevä tapaaminen Siperiassa Hruštšovin kanssa. Kuuden vuoden aikana valettiin poliittinen ja geopoliittinen perusta Kekkonen koko valtakaudelle.

Ensimmäisen kauden ratkaisevina vuosina tietyt teemat ja luonteenpiirteet nousivat esiin tai lujittuivat: Paasikiven-Kekkonen linjana tunnettu UKK:n neuvostomielinen ulkopoliitiikka, joka oli vieläkin myöntyväisempää kuin hänen edeltäjänsä ja opettajansa linja; viha-rakkaussuhde omaan kansaan; kanta lännen avun suhteen; itsesensuuri; syvä rakkaus ja omistautuminen Sylvi-vaimolle, joka kiltisti katsoi miehensä muita suhteita sormiensa läpi; ja ennen kaikkea vallanhimo, joka lopulta nieli Kekkonen aivan kuten se nieli *Citizen Kanen* nimihenkilönkin.

Löysinkö sitten lopulta Urho Kekkonen Rosebudin? Mistä puusta hänet oli veistetty, ja mikä piti hänet liikkeessä?

Luulen löytäneeni vastauksen. Oikeastaan se oli alusta asti aika selvä juttu.

Vastaus on tietysti Suomi. Jaakko Iloniemi, joka työskenteli Kekkonen lähellä ulkoasiainministeriössä ja Washingtonin-suurlähettiläänä presidentin valtakauden loppupuolella ja joka tunsi tämän hyvin, antoi ytimekkään selityksen: »Kekkonen teki kaiken Suomen vuoksi. Ongelmana oli, että jossain vaiheessa hän alkoi ajatella hänen ja Suomen olevan yksi ja sama asia.»

Aivan siihen pisteeseen saakka Kekkonen ei vielä ensimmäisellä kaudellaan edennyt. Mutta kun suureksi pelastajaksi haikaillut presidentti oli onnistunut luovimaan ensimmäisen kautensa aallokossa, ei

ollut enää vaikea nähdä, mistä tuuli oikein puhalsi. Silloin valtiolaivalle oli jo määrätty vaikea kurssi kohti poliittisia myrskyjä – ja taloudellista vaurautta – seuraavien kolmenkymmenen vuoden ajaksi.

Nauttikaa matkasta.

Toukokuussa 2021

Gordon F. Sander

ESINÄYTÖS

Tehtävä Kekkonen

PAIKKA: *Helsinki, Suomi. Tie kohti Tamminiemeä, Suomen kahdeksannen presidentin Urho Kekkosen kotia.*

AIKA: *Myöhäinen marraskuun ilta vuonna 1961.*

TILANNE: *Tunnukseton auto Yhdysvaltojen Helsingin-suurlähetystöstä kaasuttaa pois päin keskustasta. Se on matkalla kohti Meilahtea ja siellä Tamminiemeä, tasavallan presidentti Urho Kekkosen kartanomaista virka-asuntoa.*

Autossa istuu kaksi matkustajaa. Bernard Gufler on Yhdysvaltain suurlähettiläs ja Eric Youngquist lähetystön talousosaston 23-vuotias, suomea puhuva työntekijä, joka toimii tulkkina. Guflerin pesti Helsingissä alkoi maaliskuussa. Aiemmin hän toimi kahden vuoden ajan suurlähettiläänä Ceylonissa, nykyisessä Sri Lankassa.*

Vuonna 1929 Yhdysvaltojen ulkoasiainhallinnon palvelukseen astunut uradiplomaatti työskenteli ennen Ceylonia maansa tosiasiallisena suurlähettiläänä Itä-Saksan Berliinissä, missä hän tuli tunnetuksi vihamielisestä asenteestaan hiljattain pystytetyn Berliinin muurin toisella puolella hallinnutta Neuvostoliittoa ja sen itäsaksalaisia vasalleja kohtaan. Guflerin riitaisuus oli ilmeisesti yksi niistä syistä, joiden vuoksi hänet ikään kuin alennettiin ja lähetettiin Colomboon.

Hänen saapuessaan Suomeen kylmä sota oli kiristymässä entisestään, ja pesti Neuvostoliiton ainoassa demokraattisessa rajanaapurissa

* Bernard Gufler (1903–1973), uradiplomaatti, Yhdysvaltain Suomen-suurlähettiläs 1961–1963.

vaikutti ylennykseltä. Toistaiseksi 58-vuotias diplomaatti oli kyennyt piilottamaan kommunisminvastaisuutensa sekä epäluulon, jota hän tunsu Suomen ja Neuvostoliiton niin sanottua erityissuhdetta kohtaan. Epäluulo koski myös Kekkosta, jonka mielestä tuon erityissuhteen hoitaminen oli tärkeintä ja yksinomaan hänen tehtävänsä.

Presidentin ja suurlähettilään suhde oli ammatillinen, siinä kaikki. Gufler oli tehnyt varttitunnin automatkan Tamminiemeen kaikkiaan puolenkymmentä kertaa siitä alkaen, kun oli huhtikuussa käynyt esittämässä valtakirjansa Suomen määräilevälle, monien rakastamalle ja monien vihaamalle presidentille, joka oli hiljattain aloittanut ensimmäisen kautensa kuudennen vuoden.

Tämänkertainen vierailu Tamminiemeen kuitenkin poikkesi selvästi aiemmista. Guflerilla oli nimittäin nyt mukanaan Kekkoselle osoitettu kirje Yhdysvaltojen presidentiltä, John F. Kennedyltä. Siinä ei sinänsä ollut mitään ihmeellistä, lähettelivähän presidentit toisilleen kirjeitä jatkuvasti, mutta tätä kirjettä *ei* ollut tarkoitus luovuttaa vastaanottajalleen. Lähettiläs oli saanut maansa ulkoministeriöltä hyvin yksiselitteiset ohjeet, joiden mukaan Kennedyn viesti tuli esittää ainoastaan suullisesti.

»Asia tulee välittää presidentille suullisesti eikä kirjallista viestiä luovuteta», todettiin niukkasanasaisessa, huippusalaisessa muistiossa, joka saapui Kennedyn kaukokirjoitinviestin mukana.¹ Myös Guflerin vierailun oli tarkoitus jäädä salaisuudeksi.

»Tapaaminen tulisi hoitaa huomiota herättämättä», muistiossa jatkettiin.² Siksi auto oli tunnuksenon. »Me [Yhdysvallat] emme halua julkisuuteen tietoa siitä, että Yhdysvaltain suurlähettiläs on tavannut presidentin juuri ennen tämän lähtöä [Nikita] Hruštšovin luo».³ Hiiskaustakaan Guflerin vierailusta ei ollut tarkoitus päätyä lehdistön korviin.

Tarkka päivämäärä on 21. marraskuuta 1961: Urho Kekkosen presidenttiyden 1543. päivä ja samalla 23. päivä tapahtumasarjassa, joka lopulta tuli tunnetuksi noottikriisinä. Se on Suomen historian tunnetuin ja vielä nykyäänkin myös kaikkein kiistellyin poliittinen kriisi.

Kriisi alkoi 30. lokakuuta, jolloin tasavallan presidentti seurueineen oli rentoutumassa Havaijilla onnistuneen Kanadan ja Yhdysvaltojen vierailun jälkeen. Matkan kohokohta oli Kekkosen välipysähdys Washingtonissa 16.–17. lokakuuta, jolloin hän Sylvi-vaimoineen lou-

nasti prameasti Valkoisessa talossa ja kävi kaksi pitkää keskustelua Kennedyn ja tämän interventio politiikkaa suosivan ulkoministerin Dean Ruskin kanssa. Pitkään jatkunutta kahvittelua seurasi vielä yhteinen julkilausuma, jossa kiiteltiin Yhdysvaltojen ja Suomen ystävyyttä sekä korostettiin Kennedyn avointa tukea Suomen puolueettomuudelle.

Kaksi viikkoa myöhemmin Kekkonen neuvonantajineen paistatteli vielä suurta julkisuutta saaneen vierailunsa loisteessa, kun Neuvostoliiton yrmeä ulkoministeri Andrei Gromyko ojensi Suomen pitkäaikaiselle Moskovan-suurlähettiläälle Eero A. Wuorelle nootin. Siinä vedottiin pelättyyn toiseen artiklaan vuonna 1948 solmitussa Suomen ja Neuvostoliiton välisessä sopimuksessa ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta.*

Kyseinen artikla oikeutti kumman tahansa osapuolen esittämään sotilaallisia konsultaatioita siinä tapauksessa, että Länsi-Saksa tai sen Nato-liittolaiset aiheuttaisivat vakavan, Suomen alueiden kautta toteutettavan sodan uhan. Neuvostoliittoa johtaneen impulsiivisen Nikita Hruštšovin vuonna 1958 käynnistämä uusi Berliinin kriisi oli edelleen kiehumispisteessä, joten Kreml väitti revansistisena pitämänsä Länsi-Saksan hallinnon edustavan juuri tuollaista uhkaa. Siksi kahden valtion välisiin sotilaallisiin konsultaatioihin oli nyt ehdottomasti ryhdyttävä.

Mikäli suomalaiset olisivat suostuneet neuvotteluihin, se olisi tarvellyt Suomen puolueettomuuden ja alentanut maan suuriruhtinaskunnan asemaan. Moskova oli jälleen kerran jyrähtänyt hankalille suomalaisille aivan kuten kolme vuotta aikaisemminkin yöpakkaskriisin aikaan. Tällä kertaa jyrähdystä seurasi kuitenkin myös hyvin äänekäs ja suorastaan tappava jyrinä, kun Neuvostoliitto testasi arktisella alueella 50 megatonnin ydinpommia vain muutama tunti ennen Gromykon ja Wuoren tapaamista (Wuori saattoi itsekkin olla Neuvostoliiton agentti**).

Tai kuten Norjan suorasanaisten ulkoministeri Halvard Lange kuivakasti totesi, lämpöhakuinen nootti oli laukaistu matkaan »suurten räjähdysten säästyksellä».^{*** 4}

* Eero A. Wuori, lehtimies, poliitikko ja diplomaatti, Moskovan-suurlähettiläs 1955–1963.

** Neuvostoliiton suurlähetystössä työskennellyt KGB-upseeri Anatoli Golitsyn loikkasi Yhdysvaltoihin joulukuussa 1961. Hänen mukaansa joukko Suomen hallinnon edustajia, Wuori mukaan lukien, toimi Neuvostoliiton hyväksi.

*** Halvard Lange (1902–1970), Norjan ulkoministeri 1946–1963 ja 1963–1965.

Sattumaako? Moskovan tapauksessa oli harvoin kyse sattumasta.

Niin sanotusti uimahousut kintuissa yllätetty Kekkonen vähätteli aluksi nootin vakavuutta väittämällä, ettei Suomen suhde ydinasein varustautuneeseen itänaapuriinsa ollut muuttunut miksikään. Suurin osa sapekkaasta kirjeestähän oli suunnattu Länsi-Saksaa ja sen sotaisiksi väitettyjä pohjoismaisia Nato-liittolaisia Norjaa ja Tanskaa vastaan. Päiväkirjassaan Kekkonen järkeili, että Suomi oli toiminut vain postilaatikkona Neuvostoliiton nootille.

Totuus oli joka tapauksessa se, että nootti oli osoitettu Suomen hallitukselle: Suomen hallitusta siis vaadittiin ryhtymään sotilaallisiin konsultaatioihin ja sen oli myös vastattava tuohon vaatimukseen.

Helsingin mottona oli ollut, että pidetään pää kylmänä ja jatketaan samaan malliin. Näin Suomessa oli pitkälti toimittukin, kun taas erittäin varovaisessa Ruotsissa valmistauduttiin hallituksen evakuoimiseen ja varauduttiin muutenkin pahimpaan.

Seuraavien kolmen viikon ajan Suomi ja naapurimaat elivät Kekkonen sanoin »nootin varjossa». Presidentti oli tehnyt kaikkensa rauhoittelakseen Moskovaa ja välttelläkseen sitä tosiseikkaa, että hänen »ystävänsä» Neuvostoliitossa todella halusivat käynnistää pelätyt konsultaatiot. Siksi hän oli muun muassa hajottanut eduskunnan edistääkseen vahvan, maalaisliiton johtaman ja Neuvostoliitolle suosiollisemman hallituksen muodostamista silloisen heikon vähemmistöhallituksen tilalle.

Samaan aikaan Gromyko pomonsa luvalla lisäsi painetta Helsingin suuntaan alleviivatakseen sitä, että Moskova todella halusi aloittaa neuvottelut. *Tai muuten.*

Tai muuten mitä? Kukapa sen tiesi? Olisiko suomalaisille kommunisteille vaadittu paikkaa seuraavassa hallituskokoonpanossa? Olisiko Suomen maaperälle perustettu uusi Neuvostoliiton tukikohta?

Kukapa sen tiesi? Aivan kuten talvisodan hermoja raastavan esinäytöksen aikoihin, Helsingissä parveili jälleen ulkomaisia kirjeenvaihtajia, ja heidän mielestään siellä alkoi tuntua kovin samanlaiselta kuin vuonna 1939.

Maailma pidatti henkeään.

Lopulta 19. marraskuuta, kriisin 22. päivänä, Suomen hallitus tarttui viimeiseen oljenkorpeen ja kysyi Kremliltä, voisiko presidentti Kekkonen matkustaa Moskovaan ja tavata puheenjohtaja Hruštšovin henkilökohtaisesti, jotta kriisi voitaisiin ratkaista ja pelätyiltä neuvotteluilta välttyttäisiin.

Maiden johtajathan tulivat hyvin toimeen keskenään, ja Leningradissa rupatteleamalla he olivat kaikessa hiljaisuudessa kyenneet ratkaisemaan myös edellisen Suomen ja Neuvostoliiton välisen kriisin, vuoden 1958 niin sanotut yöpakkaset, joiden aikana Moskova veti Suomen talouden kuuden kuukauden kuristusotteeseen. Yöpakkaset eivät toki olleet vaikuttaneet koko Skandinaviaan, toisin kuin tämänkertainen kriisi, ja jos taloudelliset panokset eivät olleet korkeammat, niin poliittiset ainakin olivat. Miehet eivät myöskään olleet tavanneet toisiaan melkein vuoteen. Mutta kannattihan sitä yrittää.

Kaikkien helpotukseksi Hruštšov suostui tapaamaan Kekkonen, ei kylläkään Moskovassa vaan Siperian kaukaisessa Novosibirskissä, missä neuvostojohtaja oli kiertelemässä kolhooseja. N. S. Hruštšov ei tulisi Moskovaan tapaamaan suomalaista ystäväänsä. Neuvostoliiton ulkoministeriöstä ilmoitettiin, että mikäli Kekkonen halusi tavata, tämän olisi tultava hänen luokseen.

Suomalainen ystävä hyväksyi ehdon, ja asia järjestettiin: neuvostojohtaja ottaisi Suomen presidentin vastaan mökillä Novosibirskin laitamilla seuraavana perjantaina, 23. marraskuuta.

Suomalaiset tai länsimaiset toimittajat eivät olleet tervetulleita. Maailma pidatti henkeään.

Kahden johtajan tapaamisen varassa oli koko joukko asioita.

Yksi niistä oli tietenkin Suomen ja Neuvostoliiton niin sanottu erityissuhde. Vaakalaudalla oli myös Suomen puolueettomuus, jonka uskottavuutta Kekkonen oli pönkittänyt lännessä suurimman osan kuluneesta vuodesta. Kekkonen suureen ääneen suitsuttama aktiivinen puolueettomuuspolitiikka, jonka avulla hän halusi Suomen toimivan »sillanrakentajana lännen ja idän välillä», kuten hän uudenvuodenpuheessaan oli asian ilmaissut, jäisi pelkäksi sanahelinäksi, jos Kreml voisi pakottaa hänen sotilashallintonsa »konsultoimaan» neuvostokollegoidensa kanssa tai jos Suomi antaisi perustaa maaperälleen Neuvostoliiton sotilastukikohdan. Eikö vain?

Hyvästit Suomen puolueettomuudelle. Hyvästit Suomen suvereni-teetille.

Ja jos Suomen suhde Neuvostoliittoon oli vaakalaudalla, niin oli väistämättä myös sen melko epäselvä suhde länteen, etenkin Yhdys-valtoihin.

Toisen maailmansodan päätyttyä ja Suomen ja Neuvostoliiton suh-teiden elvyttyä Washington oli noudattanut tiukkaa puuttumattomuus-politiikkaa Suomen ja tämän »erityissuhteen» kohdalla. Suomi oli liian kaukana, ja J. K. Paasikivi ja Urho Kekkonen, sodanjälkeisestä ulkopoli-tiikasta vastanneet presidentit, olivat suhtautuneet liian myötämielisesti Moskovaan. Neuvostoliiton kielteisen reaktion pelossa Yhdysvalloilla ei ollut Suomelle muuta tarjottavaa kuin laimeaa moraalista tukea ja vähäistä talousapua.*

Vuoden 1947 Pariisin rauhansopimus oli heikentänyt Suomen ase-voimat varjoksi entisestään, ja vuoden 1948 YVA-sopimus sisälsi pelä-tyn 2. artiklan, johon Moskova nyt oli vedonnut. Suomen puurtaessa sopimusten välittömien vaikutusten ikeen alla Dean Acheson, entinen Yhdysvaltain ulkoministeri, ilmaisi asian presidentti Trumanille vuonna 1950 kirjoittamassaan muistiossa seuraavasti: »Olisi erittäin vaarallista ryhtyä Suomen kohdalla mihinkään toimenpiteisiin, jotka voisivat aiheuttaa Neuvostoliitossa reaktion.»⁵

Lyhyesti sanottuna: näpit irti.

Nyt, juuri ennen Urho Kekkosen epävarmaa toivioletkeä Novosi-birskiin, presidentti Kennedy oli ulkoministerinsä Dean Ruskin vah-vasta suosituksesta päättänyt uudistaa aiempaa linjaa.

»Mikäli jatkamme puuttumattomuuspolitiikkaa [suhteessa Suo-meen]», Rusk varoitti Kennedyä kiireellisessä muistiossa, jonka lähetti presidentille 20. marraskuuta, »Neuvostoliitto saavuttaa luultavasti suuren osan tavoitteistaan», kuten »tosiasiallisen otteen Suomen hal-lituksesta», »Skandinavian maiden päättäväisyyden heikentämisen», ja »vapaan maailman tahdonvoiman horjuttamisen».⁶

Rusk ilmoitti, että näin ollen oli tarpeen »valmistautua yhteenot-toon Neuvostoliiton kanssa Suomessa huolimatta etulyöntiasemasta, joka Neuvostoliitolla tuolla alueella on».⁷

* Juhon Kusti Paasikivi (1870–1956), poliitikko ja diplomaatti, pääministeri 1918, 1944–1946, Suomen seitsemäs presidentti 1946–1956.

Yöpakkasten aikaan suurlähettiläänä Helsingissä toiminut Guflerin edeltäjä John Hickerson oli penäntynyt pitkälti samanlaista ratkaisua, sillä hänen mukaansa oli aika »liittyä peliin» Moskovan kanssa Suomen tulevaisuudesta. Tämä »tarkoitti valmiutta avustaa Suomea politiikan, talouden ja propagandan osa-alueilla»,⁸ mihin liittyi myös Suomen asian esille ottaminen YK:n turvallisuusneuvostossa.

Uuden, aggressiivisen lähestymistapansa nojalla Yhdysvallat ei ainoastaan kunnioittanut Suomen puolueettomuutta, vaan se oli myös valmis *taistelemaan* Suomen puolueettomuuden hyväksi kaikin sotaan kevyemmin keinoin. Neuvostoliiton sotilaallisen hyökkäyksen uhka oli vähäinen, kun taas uhka Suomen alistumisesta Neuvostoliiton satelliittivaltioksi oli huomattava – kyllin huomattava, jotta Yhdysvalloilla oli syytä puuttua asiaan.

Ruskin mukaan Suomesta oli tullut enemmän kuin vain yksi puolueeton valtio muiden joukossa. Se oli nyt puolueeton liittolainen. Vapaan maailman koillisraja oli siirtynyt Suomen ja Neuvostoliiton rajalle, ja Suomen etu edusti nyt lännen etuja.

Ruskin mielestä uudessa yhtälössä oli vain yksi ongelma, nimittäin henkilö, joka edusti vapaan maailman etua: presidentti Urho Kaleva Kekkonen. Rusk ei yksinkertaisesti luottanut Kekkoeseen. Tasavallan presidentti oli liian »myötäilevä», kuten Yhdysvaltojen ulkoministeriö machiavellististä suomalaista kaikkein mieluiten kuvasi. Yhdysvalloilla ei kuitenkaan ollut juuri muita vaihtoehtoja kuin luottaa Kekkoeseen.

»Vaikka [Kekkonen] on mielestämme aiemmin osoittautunut liiankin myötäileväksi suhteessa Neuvostoliittoon», Rusk kirjoitti, »nähdäksemme tässä tilanteessa ei ole muuta vaihtoehtoa kuin luottaa häneen.»⁹

Seuraavana päivänä, 21. marraskuuta, presidentti Kennedy kiiruhti antamaan tukensa Yhdysvaltojen uudelle linjaukselle Suomen asemasta ja hyväksyi Ruskin hänen puolestaan laatiman rohkaisevan viestin, joka sähkötettiin Guflerille. Juuri tuota viestiä Gufler oli nyt viemässä mukanaan Tamminiemeen.

»Ennen Novosibirskiin lähtöänne lähetän Teille tämän yksityisen viestin», sanoma alkoi, »jottei teille jäisi epäilystä Yhdysvaltojen kannasta».¹⁰

»Toivon teidän ymmärtävän, ettei kiinnostuksemme tätä asiaa kohtaan johdu ainoastaan siitä, että pidämme maanne hyvinvointia erittäin

suuressa arvossa. – – Olemme sitoutuneet kunnioittamaan tuota puolueettomuutta kaikkina aikoina ja kaikin tavoin.»¹¹

Kennedyn kirje jatkuu samaan tapaan: »*Oman kansallisen etumme vuoksi odotamme, että Suomi todella säilyy aidosti puolueettomana*» [kursivointi kirjoittajan].¹²

Jos tilannetta vertaa amerikkalaiseen jalkapalloon, Rusk oli luovuttanut pallon Kennedylle, Yhdysvaltain joukkueen pelinrakentajalle. Tämä puolestaan oli nyt heittänyt pallon etukentän joukkuetoverilleen Guflerille, joka oli syöttämässä sen Kekkoselle. Kekkoson taas oli tarkoitus tuoda lännelle voitto kotiin.

Kysymys kuului, tekisikö hän sen?

Panisiko Kekkonen hanttiin kaverilleen Hruštšoville, kun he tapaisivat mökissä Novosibirskin ulkopuolella?

... Guflerin ja Youngquistin tunnuksen auto lähestyi nyt Tamminiemeä.

Rusk ja Kennedy eivät missään nimessä halunneet painostaa Kekosta, joka oli itsekin melko räjähtävää sorttia, tai ainakaan luoda vaikutelmaa painostuksesta. Kerran aikaisemmin, yöpakkasten aikaan, tasavallan presidentti oli kopeasti – ja julkisesti – torjunut Yhdysvaltojen avuntarjouksen. Myös kolme viikkoa aiemmin nykyisen kriisin alussa Kennedy oli – julkisesti – ojentanut Kekkoselle kätensä. Nyt torjunta oli ollut kohteliaampi.

Kun Kekkoson kaksi viikkoa aiemmin saama uusi amerikkalainen ystävä oli tiedustellut, voisiko hän tehdä jotakin kunnianarvoisan suomalaisen kollegansa hyväksi, nyt kun Moskova taas hengitti tämän niskaan, Kekkonen oli kehottanut adjutanttiaan kiittämään ja vastaamaan: ei mitään. Palattuaan myöhemmin Havaijilta Suomeen Kekkonen oli kertonut Kennedyn viestistä ja kohteliaasta kieltäytymisestään julkisuudessa.¹³

Se oli silloin, tämä oli nyt. Kolme viikkoa aiemmin tasavallan presidentti oli ollut varma, että tilanne oli hänen hallussaan. Kuten Gufler näkisi Tamminiemessä odottavan miehen »epätoivoisista» kasvoista, niin kuin suurlähettiläs niitä myöhemmin kuvaili, enää hän ei selvästikään ollut varma. Kolme viikkoa aiemmin presidentti oli uskonut tilanteen ratkeavan itsestään. Enää hän ei siihen uskonut.

Tärkeämpää, tai ainakin yhtä tärkeää oli se, että nyt Washington tarjoutui tekemään Suomen hyväksi paljon enemmän.

»Olimme valmiita tuomaan Yhdistyneissä kansakunnissa esille, että maanne itsenäisyys on uhattuna»,¹⁴ Guflerin diplomaattisalkkuun suljetussa *salaisessa* kirjeessä sanottiin. Washington oli valmis tekemään Suomesta uuden Berliinin.

Nyt Yhdysvallat oli valmis hyppäämään kehään Suomen puolesta.

Kysymys kuului: olisiko Kekkonen halukas hyppäämään kehään Yhdysvaltojen ja lännen puolesta, kun hän tapaisi Hruštšovin Siperiassa?

Guflerin vierailun oli joka tapauksessa tarkoitus pysyä salassa. »Mikäli lehdistö saa tietää tapaamisesta, teidän kannattaa sanoa, että halusitte vain tiedustella presidentti Kekkonen näkemystä asiasta», Kennedyn kirjeen mukana lähetetyssä muistiossa sanottiin. »On hyvä sopia Kekkonen kanssa etukäteen tästä linjasta, jos kysymyksiä tai tietovuotoja ilmenee.»¹⁵

Maailma pidätti hengitystään.

Urho Kekkosen ensimmäisen presidenttikauden alussa lähes puolet kansasta vihasi johtajaansa.

Kauden lopussa Kekkoselle ei ollut vaihtoehtoa. Miten se tapahtui, oli varsinainen poliittinen jännitysnäytelmä.

Yhdysvaltalaisen Gordon F. Sanderin teos kertoo, miten Urho Kekkonen paalutti kylmän sodan polttopisteessä koko 25 vuotta kestäneen presidenttikautensa suuntaviivat taiteillen tiensä Neuvostoliiton ilmaiseman uhan ja Yhdysvaltain tarjoaman avun välillä.

Gordon F. Sander (s. 1951) on yhdysvaltalainen toimittaja ja tietokirjailija, joka on vierailut Suomessa vuodesta 1977 lähtien. Sander kirjoittaa vetävästi piirtäen kuvan niin henkilöistä ja heidän toimistaan kuin siitä, miten asiat sijoittuvat kansainväliseen kuvaan. Aiemmin hän on kirjoittanut muun muassa Suomea käsittelevät kirjat *Taistelu Suomesta 1939–1940* ja *Usein unohdettu Suomi*. Sander on ollut Pulitzer-ehdokkaana. Hän asuu tällä hetkellä Riassa, josta käsin hän kirjoittaa artikkeleita useille yhdysvaltalaisille laatulehdille.

www.wsoy.fi

99.1

ISBN 978-951-0-40019-7